

ЩОДЕННИК ЗНАЧКОВОГО ЯСИНСЬКОГО, СТАРШИНИ ОКРЕМОГО ЧОРНОМОРСЬКОГО КОША

Чорноморський кіш було створено влітку 1918 р., за влади гетьмана П. Скоропадського; попри це чорноморці взяли активну участь у Протигетьманському повстанні, а далі ввійшли до складу Армії УНР. Про цю частину відомостей збереглося обмаль. Згадки про Чорноморський кіш подекуди трапляються в мемуарах воєначальників¹. Чи не єдиним спеціально присвяченим історії коша мемуарним джерелом тривалий час були спогади К. Смовського, що восени 1918 – взимку 1919 рр. служив у лавах чорноморців². Проте вірогідність багатьох його свідчень – досить сумнівна і не підтверджується іншими джерелами.

Певною мірою заповнює прогалину в наших знаннях про цю військову формaciю публікований тут за рукописом щоденник значкового Ясинського³. У ньому досить доладно описано обставини формування й побуту Чорноморського коша за гетьманської влади, змальовуються настрої і взаємини серед чорноморців. Особлива цінність щоденника полягає в опису бойових дій коша в перші дні Протигетьманського повстання. Це дає змогу з високою мірою вірогідності відтворити участь його вояків у тих драматичних подіях, істотно уточнити (а то й спростувати⁴) наявні в історіографії твердження.

Дуже шкода, але про самого значкового Ясинського з інших джерел нічого не відомо. Як випливає з щоденника, його автор був кадровим старшиною-гарматником колишньої російської армії. Очевидно, брав участь в українському національному русі 1917 р. У серпні – листопаді 1918 р. значковий Ясинський служив у штабі Окремого Чорноморського коша. Останній запис у щоденнику датовано 9 січня 1919 р., коли автор після поранення перебував на лікуванні в одному з київських військових шпиталів. Що сталося з ним далі – не знаємо. Ймовірно, він повернувся до своєї частини й продовжив службу в її лавах. З кінця грудня 1918 р. Чорноморський кіш, розгорнутий у дивізію, брав участь в обороні Чернігівщини від більшовицьких військ, що наступали з півночі. Внаслідок важких боїв і деморалізації значної частини вояків частини дивізії в січні 1919 р. були цілковито розпорощені. Вцілілі підрозділи ввійшли до складу різних з'єднань армії УНР. 1-й Чорноморський полк включендо до 16-го загону, згодом переформованого в славнозвісну 3-ту Залізну дивізію; 2-й Чорноморський полк влито до одного з полків 8-ї Запорізької дивізії. Ці з'єднання зазнали важких втрат упродовж другої половини того року в боях з більшовиками й білогвардійцями. Тож мало хто зі „старих“ старшин-чорноморців пережив 1919 рік. В усікому разі в списках старшинського складу Армії УНР за 1920 р. і відомостях про особовий склад інтернованої Армії УНР у 1921 р. прізвища Ясинського нам знайти не вдалось.

31 липня 1918 року рахується днем заснування Окремого Чорноморського козацького коша. Більш-менш докладніші підставини цього прийдеться записати тоді, як я сам докладно собі цю справу уявлю. Поки що не запишу те, що випадково удалось чутъ. Ініціатива в цій справі належить поручнику Марусевичу, чоловікові з вищою освітою. Я його бачив у Головному штабі в Києві в квітні 1918 р., де він поводився дуже просто, таке враження, наче він у себе дома. Між іншим, носив оселедець. Це він скрізь розповсюджував ідею національного війська і пропонував записуватись до коша. Він же найшов і Монтуляка⁵, цю дуже невідому ні для кого людину, котрий зумів одержати посаду начальника штабу коша. Тим самим Марусевич, котрий лічився помічником отамана, свою ролю скінчив. Мантуляк і Марусевич посварилися і тоді вже стало відомо для всіх, що стан військовий і освітній як того, так і другого не зовсім певен. Монтуляк видавав себе скінчившим інститут вищих військових наук в Німеччині. Каже, що десь учився в Швейцарії. Ця непевність в воєнній відповідальній освіті Монтуляка привела до того, що отаман коша призначив його тимчасово старшим осавулом (ад'ютантом) з тим, щоб збутися надалі його зовсім, а на його місце тимчасово призначено військового старшину (підполковника) Поліщука⁶. З Монтуляком справа тяжка через те, що його службовий лист, котрий написав він сам, ствердили своїм підписом начальник Генерального штабу Сливинський⁷. Коли самозванство Монтуляка [...] * зовсім правдиве, а це погрожує накинуть п'ятно на весь кіш.

Отаманом призначив Пан Гетьман полковника Блохіна⁸, капітана мирного часу, сам кубанець, був в поході в Австро-Угорщині. Формувався кіш в Києві. Штаб стояв в отелі „Русь”, на В[еликій] Володимирській, на розі проти пам'ятника Св. Ірини, на другому поверсі. Там же жив і отаман коша. Потім 19 вересня штаб, і старшини, і козаків щось коло 1½ сотні рушили до Бердичева. В Бердичеві штаб поселився на присутній улиці, а старшини на приватних квартирах.

6 вересня⁹ 1918 р.

Штаб перейшов на Лису гору і розташувався в будинку № 13. Зібралися старшини в одному з будинків, але старшини залишились на приватних квартирах. Приїхав з Києва отаман Монтуляк, залишився для справ науково-військових і до старшин ніякого відношення не має. Кажуть, що се так, поки що. Пан отаман не хоче його скандалу і згодом зовсім його вишровадить. Його помічником став сотник Ліщук, поки приїде з Києва справжній помічник отамана полк[овник] Полещук, куди він виїхав з приводу питання про по-мешкання Лисої гори, де тепер для нас місця нема, позаяк там живуть всякі отряди, гарматні і авіаційні. Прибули з Києва вісім (8) вагонів майна для козаків: гімнастерки, штани, шинелі, одіяла, білизна. Прибули машини: дві для важкої ходи, дві легких. На зібранні 15 жовтня вирішено послать старшин по губерніях українських на вербовку козаків. Старшин згодилося поїхати

більш 20. Їм буде видано по 12 р[ублів] добових. Було ухвалено послати в Кам'янець-Подільськ одного старшину – значкового Ясинського, привітати від імені коша Державний університет¹⁰, а також вибрано культурно-просвітню комісію, котрій доручено послати привітання Київському державному університетові – це в першу чергу¹¹. Далі повинна ця комісія заснувати і провадити деякі кружки, організувати бібліотеку і таке інше.

Відношення до нашого коша взагалі обережне. Дехто рахує нас за большовиків і з приводу цього летять доноси на отамана і на старшину. Уряд теж відноситься непевно. Пан Гетьман, по тих відомостях, які доходять до нас, відноситься до нас прихильно. Національний союз на чолі з паном Винниченком¹² стежить за нами і теж ставиться дуже порядно і прихильно. Нам треба тільки скликати козаків і начати з ними навчання. Як казав пан отаман, нам треба за 6 неділь підготовити козаків. Як успієм провести цю працю – покаже майбутність. Старшини поїдуть за козаками, майно є, помешкання буде. Утворено комісію для виробу форми одягу коша. Предс[ідник] – значковий Ясинський.

17 жовтня 1918 р.

Зібрання наше поки що дуже бідне. Стіни збиті з чого прийшлося. Де яка дошка була – пішла в дію. Ослони поробили теж своїм заходом, і буває так, що старшинипадають умісті з ослоном. Стіни не покриті і майже не миються. Посуд: лужені і нелужені мисочки, ложки дерев'яні, ні вилок, ні ножів. Обід: по куску м'яса, борщу і хліба скільки хоч, каша пшоняна, або гречана з салом, або з молоком. На вечерю – куліш і хліба хто скільки з'їсть. Сьогодні (17 жовтня) замість каші – горох з салом. Прийшлося їсти з хлібом. За обід 3½ р[ублі], за вечерю – 1 р[убель].

Ідуть вісті з Києва, що державна влада відноситься до нас прихильно. Мабуть, це стоїть в зв'язку з політичним становищем загальним. Чи не думають німці *nach Hause*?!¹³

Був сьогодні у отамана. Читав йому промову, котру прийдеться висловлювати у Кам'янці. Отаман згодився з змістом, тільки зазначив, що треба підкреслити наше бажання іти з молоддю дружнім шляхом.

Промова, котру скласти було доручено комісією мені, така: „Кам'янець-Подільському державному українському університету.

Сьогодні (22 жовтня – 1918 р.) Окремий козацький Чорноморський кіш на чолі з своїм отаманом і разом з усім свідомим громадянством українським справляє свято відкриття нової лабораторії своєрідного українського духу [...] сьогодні піdnімається ще одна нова зоря українського відродження. І ця зоря повинна піднятись високо, щоб освітлити різні темні кутки і показати всьому світові, що український народ здатний до озброєння здобутками всесвітньої культури і може з честю зайняти відповідне місце серед народів світу.

Окремий козацький Чорноморський кіш буде знати, що з сьогоднішнього дня працею в цій лабораторії буде набута система національного знання, буде

світлішати шлях нашої національної мети. Поруч з Державним київським університетом університет Кам'янця поможе нам в постійному зв'язку з ними відновити натхнення нашого кошового прапора, і ми переконані і прохаем вірити, що подякувати ми зумієм: за можливість вільного існування української науки і культури ми наперед і без думок oddаєм своє життя. (Наше бажання – йти дружнім шляхом з студентською молоддю.) Наше прохання до пп. професорів і до всього громадянства українського – ужити всіх заходів, щоб наша Альма Матер відкрила свої двері всім, хто зможе працювати на користь рідній українській науці, хто одержав атестат життєвий, а не тільки той, що дала офіційна школа. Державному українському університету в Кам'янці слава во віки! Його слава – це наше сонце і сонце України! Слава! Слава!

Отаман Окремого козацького Чорноморського коша, старшина і козацтво”.

„Ректору Київського державного українського університету. Окремий козацький Чорноморський кіш прохає вибачити за спізнення привітання. Умови нашої праці не дали можливості навіть в скрутний час підняти очі і своєчасно підкреслити народження осередку вищої рідної освіти в Києві. Але це не міша нам заявить Київському державному українському університетові, що наше шире співчуття рідній культурі звертає всю нашу увагу до цього першого огнища вищої освіти України. Ми шлем бажання пп. професорам і студентам сили на славну наукову працю освілення нашого життя сучасного і минулого.

Сонце, котре зійшло в Києві, не потухне вовіки. Слава 1-му Українському державному університету в Києві.

Отаман Окремого козацького Чорноморського коша, старшина і козацтво”.

19 жовтня 1918 р.

Приїздив до коша товариш військового міністра генеральний хорунжий Лігнау¹⁴. Обдивився помешкання на Лисій горі. Пан отаман познайомив його з справою коша. Нам ніяк не удається зайняти помешкання. Наш представник військовий старшина Полещук поїхав до Києва, був у пана Гетьмана і ми всі чекаєм його з надією розташуватися на Лисій горі. Але Лігнау висловлювався в тому напрямку, що Лису гору нам не прийдеться займати, що нам відведуть десь друге місце. Побачим, як скінчиться все це. А поки що нам дуже тяжко. Кожного ранку з міста ідеш до Лисої гори. Там за обідом, за навчанням, за зібраниями провадиш увесь день. Зібрання наше, крім хліба [...] нічого не може дать. Ранком і вечером треба улаштовувати чай приватно, все це дуже непевне становище. Поїхали старшини на вербовку козаків. Це наша головна надія. Лігнау бачив козаків: більшість з них без чобіт, без штанів навіть, у одних кальсонах, приказав одягнути їх.

Чому нам так трудно зайняти Лису гору? Там частину займають німці, частину недодемобілізовани російські чи українські частини, а мають мешкати регулярні [...] кіннота, гарматчики і таке інше. А чому не ми? Хіба ми не регулярне військо?

27 жовтня 1918 р.

За мою відсутність (подорож до Кам'янця) приїздив до коша Кіріenko. Дуже прихильно ставився (як розказують) до всіх і до всього, що потрібно кошу. Поїхав. Але „віз і пині там”. Старшини не одержали жалування. Живуть у місті. Нічим платить за всякі дрібниці життя. Кожен почуває себе до краю неприємно. Козаки почали прибувати. Із них уже сформовано дві сотні. Всякі перешкоди на місцях старшини-вербовщики перемагають, хоч як це їм труdnо часом: то німці не дозволяють формувати і вимагають посвідчення від германської влади, то командировочних коштів не хватає. Але справа з козаками налагоджується. Питання з помешканням і досі непевне. Декотрі старшини поїхали на Київщину, шукають якогось повітового міста. Чутки єдуть, що вільні місця є, але ми так уже мало віримо в свою справу, що й не знаємо, чи нам доведеться коли заспокоїтися, провадячи певну працю; чи так, як вічний жид, будемо блукати по Україні, поки апатія і безвіра не знесиллять і доведеться, очевидячки, відректися від змоги власними руками будувати кіш. А тим часом авансів нема, робота постачання страшенно ненормальна, а врешті-решт начальник постачання полк[овник] Кузьменко захворів. Замінить його ніким. Стройова канцелярія теж шкандиба на обидві. Як хто звільняється від 1 жовтня, то печатається про це за 26 жовтня. Пропадають десь всякі посвідчення. А вчора узнаємо, що отаман полк[овник] Блохін захворів і подав в відставку. Саме в такі скрутні часи не хватило, бачте, сили, котрі він на словах віддавав кошеві, а на ділі кіш ні на одну хвилину не почувував, що його отаман піклується про щось. Чутки другі, зовсім іншого характеру, доходять до нас про отамана. I [...] другий раз болить душа моя. Перший раз боліла за козака, який, назвавшися українцем, не знат, що це значить і як треба поводитися, щоб цю назву зберегти від якої-небудь плями. Це було під Жмеринкою в січні 1918 р. Тепер болить душа за українця-інтелігента-старшину. Культурний рівень його далеко не досить високий [...] I ця старшина, натхнена ширим відношенням до всього рідного, українського, вона готова вмерти за Вкраїну і її славну майбутність, але шкодить знов чогось. Шкодить спеціального і загального виховання. Одна глибока віра і лицарська рішучість. Подячна праця чекає всякого, хто скличе [...] і направить їх на шлях надії і загартує їх в постійній праці, праці розумній, систематичній. Крім того, народ зібрався молодий, поривання в далекість у нього швидко можуть змінитись упадком надії, треба комусь турбуватись, щоб у них була одіж, були вони неголодні! Нічого цього у нас нема. Отаман більш здатний до скандалу десь у Києві, в номері гостиниці, начальник постачання ніяк теж не встигне наладити справу, [...] Чутки про якісь тисячі, розтринькані без сліду і без щоту! [...] Нічого й дивуватись, що так відносяться до нас київський уряд, місцеве громадянство. З Києва видно уже, а місцеві наче почувають щось непевне в нашім становищі!

Розбиваються послідні надії. Народ не знає себе, не знає, чого вимагає від його історія, інтелігенція народна [...] не готова ще до відповідальної праці на

ґрунті самостійному. Національна трагедія, яку не раз уже переживала Україна!

В зв'язку з міністерською кризою нам прийшлося потурбуватись про те, щоб захистити себе від якихось вибухів. Прийшлося переночувати в зібранні на підводі, без постелі, мерзнути. А сьогодні (27 жовтня) не знаєм, чи будем обідати, чи ні! Так ми дивимось в майбутність, а від нас вимагають держати високо кошовий прапор! Голодний, без одягу, без віри в себе і в своїх проводирів! Яка тут мова про кошовий прапор!? Кощунство!

28 жовтня 1918 р.

Перша сотня сформована, Командир – хорунжий Насипайко. Бувши прaporщик лейб-гвардії Волинського полку російської армії. Скінчив школу прaporщиків в Петрограді [...] Службу зна дуже докладно. Козаки з тих, кому сю осінь йти на військову службу. Підстаршин ще нема. В сотні 120 – 130 чоловік. Друга сотня теж формується. Сьогодні прибуло з Звенигородського повіту до 300 козаків. Їх привів хорунжий Поєдинок.

А вчора одержана телеграма з Києва – звільнити помешкання, зайняті під зібрання, і взагалі звільнити усі помешкання на Лисій горі.

Кошти теж не одержали ще. Гадаю, що комусь хочеться спровокувати нас, не даючи ні коштів, ні помешкань – тим заставить нас покинуть кіш, а може, ще сочинить якийсь большовицький вибух – тим накласти на нас пляму і взагалі розформувати. Але посліднє не удається. Ми будем терпіть в надії, що змінивши у Києві уряд зверне увагу на наше становище і поможе нам стати дійсно військом.

Згадаю про подорож до Кам'янця.

Загальне враження таке, що українці і досі стоять на ґрунті революційному, нема державної прямоти, нема почуття власної сили. В речах почуваюсь, що кожному хочеться комусь [...] словом, якомусь ворогу, котрий повинен чути і він чує. Народ, котрий в своїх піснях і думах і в історії має стільки військового хисту, здатності, відваги, слави – за часи революції не тільки не зумів озброєно власними силами захистити себе, але й досі йому не удається добути свою озброєну силу – цей народ, ставши нацією, демонстративно заявляє, що йому не треба мілitarних фортець, а навпаки, він ставить на політичному кордоні – фортецю науки. Це той самий „визов”, з яким російська демократія оставила фронт, сама ниця і голодна, обірвана й боса, викриуючи на весь світ „мир без анексій і контрибуцій”. Було когось жаль, була безглаздість, і як це справді зрозуміть: не могутній і разом великудущий російський народ кликав до миру „без...”, а збитий і знищений, гукав як переможець. Трагедія народу і посміх Судьби.

1 листопада 1918 р.

Кошти одержали. Я мав одержати за жовтень як значковий 400 крб., за 12 днів вересня – 159 крб. і 100 крб. допомоги за переїзд в Бердичів з Києва. Ітого – 659 крб. 60 коп. Із них 134 крб. на зібрання і 150 крб. за товар – хром

на чоботи. За все врем'я з 18 вересня я не був у коші 12 день. Значить, 31 день був у коші. Удержали гроші за 18 днів. 134 крб. за 18 днів. Обід із борщу з м'ясом і каšп з салом. Хліба досхочу і додому брали [...] Хоч і трудно жити на хлібі, борщі і каšп, але при нашему бюджеті і при загальній дорожнечі – ми за цей місяць зуміли прожити недорого.

Загальні справи коша не кращають. Виявляється потроху, що тоді, як на нас дивляться з надією такі величезні організації, як Національний союз, – у нас ведуть боротьбу кар'єристи, люди своїх маленьких, особистих, персональних інтересів. Борються отаман полк[овник] Блохін і військовий старш[ина] Пелещук. І той, і другий їздять в Київ, про щось там з кимось ведуть балачки. Якісь делегації їздять у Київ. Хто їх посилає туди? Від кого вони там балакають, перед ким вели за нас речі і давали обіцянки?! Яке взагалі наше становище в близькому майбутньому – чи не відправлять нас куди, в яку-небудь авантюру?! Ми не знаєм, хтось вагається, а ми підставляєм свої голови!

4 листопада 1918 р.

Військовий старшина Пелещук вернувся з Києва. Він призначений тимчасово виконувати обов'язки отамана коша. Я не бачу нічого доброго в цьому призначенні. Пелещук чоловік молодий – чуть за 30 – військового часу, жонатий, і взагалі у нього не хватить енергії налагодити справу. Наш кіш попав в багно. Треба чоловіка – лицаря, надзвичайної енергії, глибоко переконаного в своїх завданнях, чоловіка з службовим станом. Такий тільки отаман зміг би підняти кіш і поставити його на відповідну височінню. Роля надзвичайна і потребує виключно надзвичайної енергії. Це в тім разі, як кіш мусить залишитися окремим. Пішли чутки, що кіш увійде в склад 10-го корпусу. Ну тоді не тільки Пелещук може стати на чолі, а й багато інших. Але тоді кіш загубить своє особливе призначення і взагалі не даватиме виправдання нашого безладдя, нашої нужди, хронічного недоідання і таке інше. Тоді прийдеться залишити кіш.

5 листопада 1918 р.

Німці виїздять із Бердичева і майже з усієї України. Сьогодні я бачив, як везли гармати на вокзал. Готуємось зустрічати англійців. Ходять чутки, що за сутки пройшло 4 ешелони через Бердичів, їдуть на Ровно. Бояться, сердешні, щоб не прийшло трохи поділитись тим майном, що „пріобріли” за час перебування на Україні. І при всьому тому відносишся до них з повагою. Вони скінчили з честю свою дію. Що ж... не хватило змоги. Це з кожним може статись. Але, як добрі хазяїни, не кидають своє добро, не розбігаються в паніці, дбають про майбутність на кожному кроці. Нарід, переможений економічними і політичними обставинами своїх союзників, – остается великим народом!

10 листопада 1918 р.

Старшини, котрі їздили на вербовку, вернулись майже всі. Нарешті сформовані три (3) сотні по 120 козаків в кожній. Четверта сотня формується. Єсть надія ще на дві сотні. Козаки – більшість молодь, ті, котрим сей рік іти по призову. Єсть між ними і вже бувші в російській армії, есть бувші в українських частинах, есть партизани, есть карники. Єсть уголовні і злодії і таке інше. За сутки варти по кошу я відправив у тюрму чотирох. Один продав свій одяг, а надів одяг другого козака. Взагалі – настрій большовицький. Учора був опрос претензій. Опрашував отаман Пелещук. Козаки жалувались на холод в казармі, на те, що нема світла, табаку, мила, платків носових, одіял, чоботи рвані і таке інше. Отаман пообіцяв задоволити усім, крім помешкання. Балакав щось про скрутний час, згадував щось про ідейність, козаки прокричали „Слава” і розійшлися.

8-го було старшинське зібрання. Настрій був бойовий. Була пропозиція – подати рапорти про безладдя в постачанні, в канцелярії і в нашому кошовому житті взагалі. Постановлено – прохати отамана ужити всіх заходів, щоб постачання само турбувалось про матеріальне становище старшин, бо у кожного старшини виявилось таке почуття, що над ним кепкують, коли інституція державна нічого не дбає, і приходиться самим десь їздить, щось клянчить, тоді як у кожного є своя праця. Надії на поліпшення нашого життя ні у кого нема, поки на чолі коша зостається „тепла компанія”, котрій місце в арештантській. Начальник постачання Кузьменко заслаб і досі в больниці. Його місце займає якийсь пройдоха хор[унжий] Бойко. Виявляється, що у всіх дебошах Блохіна приймали участь як теперішній отаман Поліщук, так і Бойко й інші. Був такий випадок, що ся компанія захватила на свій автомобіль якогось козака, думаючи, що в його є гроші. Поїхали в кабак, наїли, напили на скільки сот, а коли прийшлося платити, то ні у кого не оказалось грошей. Прийшлося оставить одного заложником, їхати позичати грошей. Такий наш грязний Олімп! Що буде?!

16 листопада 1918 р.

Приходить залишити на якийсь час свої особисті справи, позаяк на сцену життя стали першорядні національні питання. Уряд в Києві змінився уже вдруге. І всюди стали росіяни і малороси. Установлюється зв'язок з Добровольчою армією. Одверто ставиться питання про федерацію з Росією¹⁵. Але зв'язок з Добровольчою армією, котра ставить монархічне гасло, дискредитує в очах українського громадянства навіть ідею федералізму. Готується новий вибух. Антанта шле відомості, що її військо йде з усіх боків, але Україна буде гробом і для Антанти... як це сталося з німцями. Добровольча армія досить зайнята боротьбою з большовиками. Гетьман не має війська, котре його підтримувало б, окрім сердюків, яких налічуєтъ біля 5000, але і ці тисячі розбігаються. Мусять знову виникнути події, які в крові

нових ворогів омиють українську волю. Серце болить, як подумаєш, чого стоятиме Україна, її право, її вільне культурне існування. Не навчились росіяни! Хазяїнами хотути залишитись у нашій хаті і нас же гнітить! Кричать про братерство! Як гірше можна сміятися з цього святого слова? Це вже друга образа світової мрії. Раз большовики насміялися над „Авелем”, тепер пануючі [...] хотять не тільки насміятися, а і задушити нашу тільки народжену волю! Самі кличуть на свою голову суд історії. Вся Європа тріщить по своїх капіталістичних швах, а у нас на Вкраїні чужинці шукають живильної води на їх загинувшу ідею – єдиної, монархічної Росії. Вони тільки поки що манять федерацією! Здається, чому б не згодитись українцям? І дійсно, українці погодяться на федерацію, тільки цю федерацію повинні перевести українці ж, а не опікуни. Це національна образа. Силою примусим зрозуміть се і погодитися з тим, що справа в нашій власній хаті улаштовуватиметься нами ж! Це буде, „бо сонце стане”, як казав Шевченко, „і... землю спалить”.

6 січня 1919 р.

Почти 2 місяці не брався я за олівець. Багато за цей час пройшло переді мною нових подій, нових постатей. Вирушили ми з Бердичева 18 листопада¹⁶. Потягом ми проїхали за Васильків до якогось півстанка. Звідти три сотні вирушили пішки через Забір'я, Білгородку на Петропавлівську Борщагівку. Командував отрядом сотник Царенко¹⁷. Це бувший народний учитель (так мені здається), чоловік молодий – років 26 – 27. За війну з німцями одержав орден Володимира 3-ї степ[ені] і золоту зброю. Чоловік надзвичайного хисту організаційного. Рішучий і твердий при виконанні своїх обов'язків і завдань... Він вірив, що нам легко буде взяти Київ, хоч сили у нас були невеликі. Фланговий наш марш мусив перерізать Брест-Литовське шосе і тим самим поширити облогу Києва. По залізниці і прямо на Пост-Волинський наступали січовики. Опісля січовиками стали називати всіх, хто наступав на Київ з Директорією на чолі. Але гасло повстання підняв Окремий загін Січових стрільців, котрий розташований був в Білій Церкві. Сили його були не дуже більші, як наші, але більш дисципліновані і більш свідомі.

Наш отряд двигався строго по уставу. Козаки, хоч і молоді, але слухали своїх старшин, і один тільки раз вийшло замішання. Вперед були послані телефоністи і по дорозі ми їх догнали. Це було вночі. Хтось з телефоністів, перелякавшись наших дозорів, став кричати „Хто йде?”, викликати переговорщиків, загрожував кинути бомбу і таке інше. Один із старшин, котрий був спереду, погарячився і скомандував „По неприятелю!”, але там був цей старшина тільки прикомандирований, а козаки заметушились, не знаючи, кого слухати, хвилину затримались, а потім з'ясувалось, що це не ворог, а свої телефоністи.

В Білгородці затримали отряд сердюків, з кіньми, сідлами. Старшина їх – значковий якийсь – утік. Видно було, що сердюки не будуть дуже храбрі...

У них не було ні дозорів, ні постів. Всі вони спали і старшина їх спав. Їх і засбрали, дехто втік. Це було перед світлом, а ввечері, в 11-й годині 21 листопада, ми вирушили на Борщагівку. З нами було кулемети по два при кожній сотні і дві (2) гармати. Вперед пішла розвідка з 20 чоловік козаків з 2 старшинами. В Борщагівку ми прийшли світом, а в 9-й годині уже загурчали наші гармати по шосе. Наші розвідчики нас не зустріли і ми їх так і не бачили. Хорунжий Авдій, начальник розвідки, і його молодший старшина хорунжий Руцький теж не знаєм де. Більш того що вони попалися в руки гетьманців і їх забили. Ми всі це чули, коли прийшли в Борщагівку і їх не зустріли. Але ніхто про це не згадував. Чулось тільки в повітрі, що з гетьманськими старшинами розмова буде теж коротка. Скорі показались частини гетьманські. Були відділи сердюцькі, були і старшинські. Бій з ними був короткий. Третя сотня наша, котра була на правім крилі (сотник – значковий Протасов), в 11 годині взяла в полон цілий відділ старшинський, 2 кулемети, багато рушниць. Сотня перша (сотник – хорунжий Насипайко) теж розбила відділ і взяла полонених. Тільки 2 сотня (сотник – значковий Поєдинок), яка стояла на лівім крилі в лісі, трохи заметушилась, саме ліве крило її було відступило, покинуло кулемет, але знов стало на своє місце, хоч і не вернуло кулемет. Так пройшов наш перший бій. Гармата розбила на шосе панцерник, чоловік до 100 було полонених, 2 кулемети, багато набоїв і рушниць. Уже „Слава” лунало по селу, селяни несли хліб, сало, молоко, хоч і прийшлося їх зразу трохи підганяти. Тим часом з Києва на грузовиках в обхід нашого лівого крила прибув великий відділ сердюків і старшин. Прибув і панцерник. У нас же не було ні резервої сотні для наших крил, ні панцерника. Це було вже в 2-й годині. На лівому крилі почався новий бій. Друга сотня не вдержалась і частина розбіглась, частина відступила в село, тим самим відкриваючи ліве крило 1-ї сотні. Становище наше зразу стало кепське. Уже в першому бою почувалась якась непевність за другу сотню. Тільки звістка про наше ліве крило дійшла до штабу, сотник Царенко приказує мені негайно іти туди і всіма заходами вернути її в перше становище. Я прямо полетів. Зустрічаю чоловік 20 козаків 2-ї сотні з хорунжим Гарметом. Ідуть вони в село, сумні... Я бачу, що щось треба робити. Приказую лавою іти („во фланг“), щоб прилучитись до своїх, за селом, де наші зчинили уже бій. Козаків прийшлося добре підтримувати словом. Пішли. Наши бачили цю лаву і не знали, хто йде. Сердюки теж приїхали в касках і з перев'язаними білим рукавами. Піднявся крик серед наших, хотіли стріляти на нас, але ми теж кричали їм, що це свої, і нарешті ми дійшли майже на царину. Перед нами була якась левада і забор дощаний. За цим забором я залишив хорунжого Гармета з людьми і наказав йому стежити за боєм і виручать збоку своїх, як гетьманці посунуть на наших. Сам же я вийшов на головну вулицю села, зібрав чоловік з 6 козаків, які там були, і лавою по вулиці іду за село до своїх. І тут трапилося щось таке, про що я й досі згадую і цілком не розумію, як во-

но сталося. На розі однієї вулички стоять наш Поєдинок (сотник 2-ї сотні), без шапки, обезброєний. Кругом його 2 гетьманські старшини і чоловік 5 сердюків. Він дивиться на мене і таким якимсь дуже чудним голосом, наче з-під землі: „Ясинський, за що вони хотять мене розстріляти?” А вони всі дивляться на мене, що я буду робити. Я теж дивлюсь на них, але ж не стою, а йду прямо до них і як, кажу, кого хотять розстріляти, за що? Підходжу до них, пістоль, звичайно, прямо в руці і стежу за ними. Беру Поєдинка за плечі, відводжу від їх, забираю рушниці від старшин. Один з їх, з чорними вусами, якось страшно на мене дививсь, притулявся до забора, а другий щось усе шептав мені на ухо: „Знаєте, колега!” Я передав їх хор[унжому] Гармету. Поєдинок не зізнав, що робить: то кидався мені на шию, то плакав, то проклиниав тих, хто його обезброй. Потім я не знаю, куди він дівся, тільки після бою, коли вже я ранений їхав в Білу Церкву, зустрівся з ним, теж раненим в руку. Його до того ще били носаками [...] прострелили штиком руку.

Як вийшов я за царину з своїми козаками, побачив, що гетьманців було дуже багато. Стріляли вони з бомбомета, з кулеметів. Але ми їх відігнали знов у ліс. Виконати же наказ Царенка – вернути перше становище не було змоги. Потроху ми підсувались до лісу. Гетьманці махали платками, щось просили не стріляти, але нас було мало і вірить їм не можна було. Якби було з лівого боку хоч трохи людей, хоч невеликий відділ з кулеметом, а ще краще, якби був панцерник на шосе. Нічого цього не було і ми вели весь бій до вечора, не маючи змоги ні взяти ворога, ні розігнати. Прийшлося подумати про те, щоб нас не обійшли знов з села. І дійсно, як тільки прибігли ми в одну вуличку, гетьманці були за 20 кроків від нас. Ми їх прогнали. Пішли в другу вуличку і там те ж. Там я був ранений кулею, котра ввійшла коло позвоночника, зачепила ліву почку і вийшла між ребер. Я виїхав на підводі з Борщагівки і бачив, як наші знов трохи посунулись назад, і серце заболіло з жалю. Так, думалось, легко взяти навіть Київ з одного маху, а тут...

На ніч ніхто не залишився в Борщагівці, ні ми, ні гетьманці. Наш отряд вернувся в Білгородку. Проба показала, що треба більше сил для боротьби з гетьманом. І людність почула, що повинно всім встать, озброїтись і йти з нами. Почалась та пора, коли людність українська забула про всі суперечки між собою і одностайно підняла прапор повстання. Це пора слави України. Як ніколи ще від часів Богдана, українці організувались на боротьбу з насиливством, за вільне життя. Не було балачок, не ставало питання: хто, за що йде? Всі вмісті йшли скидати гетьмана, розігнати з Києва тих, хто засів там, щоб на свою користь дурити людей освічених і мазати по губах затуркану, темну масу. Культурно-національно вихована старшина зжилася з тими тисячами селян і робітників, котрі мріяли більш про збільшення свого добробуту, чим про національну справу. У всіх одно почуття, одно бажання: взяти Київ. І було ясно, що Київ буде наш, ніякі сили не поспішуть, щоб виручити гетьмана. Німці вже були не ті, що раніш, вони тепер прислухались, чого ви-

магає Антанта, не всі і не скрізь, однаково, прислухались. Одні не хотіли зовсім нікого слухати, другі боронили тільки себе. Ми це бачили і знали, що німці не страшні. І дійсно, як пройшов час, треба було бачити, як легко, але рішуче наші селяни, які колись віддали тим же німцям і зброю, і самих себе на поталу, тепер кидались на них і в одну хвилину забирали у них все: і зброю, і майно. Добровольці і Антанта були далеко – це раз, а якби вони й пішли на нас, то ми знали, що робить. Залізничники були з нами і ми все равно взяли б Київ. Так і сталося. Німці своїм смішним ваганням тільки дратували і нарешті по-дурному тримали себе. Одні бились проти козаків, другі не давали зброї, а потім прохали скоріше відправить їх додому, а по дорозі ляхи знімали з них навіть штані.

Організація селянства проходила близькуче. Тисячі приходили щодня. Республіканці захвачували головні міста по всій Україні. Дійшло до того, що вже майже вся Україна визнала Директорію, а ні Антанта, ні добровольці не признали. 14 грудня Київ був наш.

Вступ Директорії в Київ значив, що Україна з її славною столицею вдруге після Богдана була звільнена від ворога своїми власними силами. Знов виявилось, що організації фізичної сили хватить, кулак зміцнів досить, щоб рубати замки, скуті з провокації, брехень, користі, страху. Обеліск на Софійській площі свідчить перед усім світом, що хоч на скільки-то хвилин Україна стала українською і для українців, переможців над північним насильством. І дивлячись на його, чуєш, що кругом його, а не чого другого, тепер зосередились активні сили українські і ворожі. Це діло художника, показать в образі, як це відбувається, але ж всякому, хто брав участь в послідньому рухові, досить ясно, що боротьба буде кругом цього монумента. Скільки надій, скільки мрій кругом його і скільки прокльону! Рух ще йде, скільки крові ще покропить його, поки він стане святым місцем для кожного українця, коли його покриють килимами, обсыплють квітами, коли музи поетів українських будуть кинуті до нього і пісні окутають його гучною славою, а кругом його в тумані або в млі нічній вставатимуть пости геройів визволення і йому заповідатимуть переказати нащадкам свої думи, свої жалі, свої не до кінця виконані завдання!

9 січня 1919 р.

Наш кіш – уже корпус, має свою гарматну бригаду¹⁸. Він тепер на Північному фронті, в районі за Бахмачем. Царенко керує першим полком. Були чутки, що домагався дозволу іти на Москву. Газети в Києві заніміли. Про світові події – майже нічого не пишуть. Трудно угадати, що буде. Антанта, і в першу чергу Франція, рахує, мабуть, Україну як свій південь відношенні до всієї Франції. Вона не знає української історії, вона не хоче знати, що коли за 250 років від Богдана Україна воскресла знов, то не може вона вмерти ніколи. Не стільки жертви принесли сини її, щоб можна було накинуту на неї петлю.

ПРИМІТКИ

- ¹ Див., напр.: Кучабський В. Від первопочинів до проскурівського періоду // Історія Січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. – К., 1992. – С. 141, 151; Петрів В. Військово-історичні праці: Спомини. – К., 2002. – С. 605, 606.
- ² Смовський К. Окремий Чорноморський кіш // За Державність: Матеріали до історії Війська українського. – Варшава, 1938. – Ч. 8. – С. 99–116.
- ³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1075. – Оп. 4. – Спр. 6. – Арк. 1 – 10.
- ⁴ Зокрема наведені в щоденнику Ясинського дані майже цілковито заперечують інформацію К. Смовського про командний склад і чисельність Чорноморського коша восени 1918 р. та перші бої чорноморців з гетьманськими частинами.
- ⁵ Микола Монтуляк (Мантуляк) (1889 – р. см. невід.) – підполковник армії УНР. Учасник Першої світової війни, командир роти і батальйону російської армії. Брав участь в українізації російської армії. У 1918 р. – в.о. начальника штабу Окремого Чорноморського коша, старший ад'ютант коша, у 1919 р. – співробітник Головного штабу Збройних Сил УНР, згодом на викладацькій роботі в Спільній військовій юнацькій школі. У січні 1920 р. залишив українську військову службу за станом здоров'я, мешкав на Черкащині й Вінниччині. У листопаді 1920 р. зголосився до українського війська. Інтернований у польському таборі. В 1921 р. – співробітник культурно-освітнього відділу штабу 1-ї Запорізької дивізії Армії УНР.
- ⁶ Поліщук (Пелещук) – отаман Армії УНР. У 1918 р. – начальник штабу, згодом – командир Окремого Чорноморського коша.

- ⁷ Олександр Сливинський (1886 – 1956) – український військовий діяч доби Національно-визвольних змагань. Підполковник російської армії. Учасник Першої світової війни, старший ад'ютант штабу корпусу, штаб-офіцер штабу головнокомандувача Румунського фронту. Учасник українізації російських частин на Румунському фронті в 1917 р. Наприкінці того ж року – заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил УНР. З березня 1918 р. – начальник Генерального штабу. На цій посаді залишився і за гетьманату. У листопаді 1918 р. звільнений з посади, згодом емігрував до Польщі. У міжвоєнний період жив у Німеччині, після Другої світової війни виїхав до Канади.
- * Крапками, взятими у квадратові дужки, тут і далі позначено пропуски частин тексту рукопису, які через нерозбірливе написання їх публікаторові не вдалося відчитати.
- ⁸ Блохін (пр. н. і см. невід.) – полковник російської армії і Армії Української Держави. Учасник Першої світової війни. У 1918 р. – командир Окремого Чорноморського коша, згодом на військово-дипломатичній роботі.
- ⁹ Очевидно, у тексті помилка. Мається на увазі 6 жовтня 1918 р.
- ¹⁰ Йдеться про урочисте відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету, що мало відбутись 22 жовтня 1918 р.
- ¹¹ Український державний університет у Києві відкрито 6 жовтня 1918 р.
- ¹² Володимир Винниченко (1880 – 1951) – український письменник, державний і громадсько-політичний діяч. Активний учасник українського національного руху на початку ХХ ст., член Київської громади, співзасновник Революційної української партії (РУП) та Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). У 1906 – 1914 рр., уникнувши переслідувань влади, перебував на еміграції. У 1914 р.

нелегально переїхав до Москви, де співпрацював з часописом „Українська життя”. Учасник українського національного відродження 1917 р. З березня 1917 р. – заступник голови Української Центральної Ради, у червні 1917 р. призначений головою Генерального Секретаріату (з січня 1918 р. – Ради Народних Міністрів УНР). Наприкінці січня 1918 р. подав у відставку. За Гетьманату очолював опозиційний Український національний союз. Один з головних ініціаторів і організаторів Протигетьманського повстання в листопаді 1918 р. Голова Директорії УНР. У лютому 1919 р. внаслідок гострих внутрішньо- і зовнішньополітичних розбіжностей в українському таборі подав у відставку й емігрував до Відня. У 1920 р. зробив невдалу спробу повернутись в Україну й взяти участь у роботі більшовицької адміністрації. У 1920-х рр. оселився у Франції, де в основному займався літературною діяльністю.

13 Nach Hause (нім.) – додому.

14 Олександр Лігнау (1875 – 1938) – російський і український військовий діяч. Генерал-майор російської армії, учасник Першої світової війни. З кінця 1917 р. – на українській військовій службі, командир українізованої дивізії. З березня 1918 р. – другий помічник військового міністра. Після гетьманського перевороту, у травні 1918 р., деякий час виконував обов'язки військового міністра. У жовтні 1918 р. призначений командиром 7-го Харківського корпусу. Під час Протигетьманського повстання (листопад 1918 р.) покинув українську військову службу. У 1919 р. – генерал-квартирмейстер штабу 1-ї Сибірської армії білогвардійських військ А. Колчака. У січні 1920 р. перейшов на бік більшовиків, перебував на військово-педагогічній роботі. Викладав у військовій академії РСЧА. Репресований.

15 14 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський видав грамоту про федерацію з майбутньою, відродженою небільшовицькою Росією. Було сформовано правий проросійський уряд С. Гербеля. Ці події стали кульмінацією політичної кризи в країні й початком громадянської війни. Того ж дня опозиційний Український національний союз проголосив повстання проти гетьманського режиму й відновлення УНР.

16 Уже 15 листопада 1918 р. верховний головнокомандувач військ УНР отаман О. Осечський віддав наказ Окремому Чорноморському кошеві зайняти Бердичів і вночі проти 17 листопада вирушити на Київ.

17 Євген Царенко (р. н. невід. – 1919) – полковник армії УНР. Учасник Першої світової війни, старшина російської армії. На початку 1918 р. зголосився добровольцем до сформованого С. Петлюрою Гайдамацького коша Слобідської України, у складі якого брав участь у боях з більшовиками за Київ. Наприкінці 1918 р. – старшина Окремого Чорноморського коша, згодом командир 1-го Чорноморського полку. З травня 1919 р. – командир 8-го Чорноморського полку 3-ї Залізної дивізії Армії УНР. Смертельно поранений у бою під Вапняркою.

18 Наприкінці Протигетьманського повстання Чорноморський кіш звідяки поповненню добровольцями й мобілізованими було розгорнуто в дивізію, що увійшла до складу Осадного корпусу військ УНР. Саме в такому складі чорноморці в січні 1919 р. вирушили на більшовицький фронт. Наведені автором відомості про подальше розгортання Чорноморської дивізії в корпус не відповідають дійсності.